

**Косигіна Наталія Альбертівна**, завідувач лабораторії почеркознавчих, трасологічних, балістичних досліджень, технічної експертизи документів та інших досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

## **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ТА ОФОРМЛЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗРАЗКІВ ПОЧЕРКУ (ЦИФРОВИХ ЗАПИСІВ, ПІДПISY) ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ**

### **PROBLEM QUESTIONS OF PREPARATION AND REGISTRATION OF EXPERIMENTAL STANDARDS OF HANDWRITING (DIGITAL RECORDS, SIGNATURE) FOR REALIZATION JUDICIAL HANDWRITING EXAMINATIONS**

**Анотація.** У статті розглядаються деякі аспекти щодо проблем надання та оформлення експериментальних зразків почерку (цифрових записів, підпису) для проведення порівняльного дослідження під час вирішення питань судово-почеркознавчої експертизи, акцентовано увагу на роль та значення його якості. Приділено увагу важливості надання якісного порівняльного матеріалу для проведення почеркознавчих досліджень.

**Ключові слова:** судово-почеркознавча експертиза, спеціальні знання, експериментальні зразки почерку і підпису.

**Abstract.** The article considers some aspect of the problems of providing and processing experimental samples of handwriting (digital records, signatures) for conducting a comparative study when solving issues of forensic handwriting examination, focusing on the role and importance of its quality. Attention is paid to the importance of providing high-quality comparative material for conducting handwriting studies.

**Key words:** forensic handwriting examination, special knowledge, experimental samples of handwriting and signatures.

При вирішенні тих чи інших задач почеркознавчої експертизи нерідко виникають проблемні ситуації через складність отримання достовірного і якісного порівняльного матеріалу, достатнього для вирішення експертних задач [2].

Мета даної роботи полягає насамперед у визначенні актуальних проблемних питань, що виникають при підготовці та оформленні безпосередньо експериментальних зразків почерку (цифрових записів, підпису) певних осіб для проведення судово-почеркознавчих експертиз, а також шляхи їх вирішення.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (буквених та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні

завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо).

Об'єктом почеркознавчої експертизи є почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань.

За увесь час становлення та розвитку почеркознавчої експертизи як певної галузі криміналістичної експертизи формувалася і уточнювалася класифікація задач, що вирішуються експертами – почеркознавцями.

Для якісної підготовки судово-почеркознавчої експертизи велике значення має попередній огляд документів, що підлягають дослідженню, слідчим і судом. У процесі огляду встановлюють: характер документу; місце розташування досліджуваного об'єкта; від імені кого виконані записи і підписи; чи є на документі знаки або тексти, нерозривно пов'язані з досліджуваним почерком (наприклад, сума прописом, дата, позначення спеціальності); час нанесення тексту або підпису; чи є рукописні об'єкти оригінальними або копіями; чи є сліди виправлень в текстах та ін., ознаки виконання підписів за допомогою технічних засобів; як виконаний текст або підпис (скорописом, із наслідуванням друкарському шрифту, зі зміною руки, навмисна зміна почерку та ін.). Такі дані можуть визначити характер та обсяг експертизи, сформулювати експертне завдання, а також підготувати матеріали для експертизи.

При огляді документа важливо дотримуватися правил поводження з документами – речовими доказами: не робити на ньому позначок, підкреслень, не підшивати його у справу. Документ має бути поміщений у прозорий файл, який може бути підшитий до матеріалів справи.

Одночасно з оглядом документів необхідно провести слідчі та судові дії, спрямовані на виявлення низки факторів. Так, необхідно встановити, чи особи, від імені яких виконані підписи, що підлягають дослідженню існують насправді чи вони – вигадані.

Для проведення досліджень орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) надати експерту вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка підлягає ідентифікації [1].

Так, вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні

правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами.

Умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження по справі, але безперечно пов'язані з обставинами цієї справи і виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами.

Експериментальні зразки почерку – це такі, що виконані певною особою за спеціальним завданням слідчого (судді) у зв'язку з призначенням судово-почеркознавчої експертизи.

Експериментальні зразки відбираються у порядку передбаченому Інструкцією [2], посвідчуються органом (особою, який/яка) призначив(ла) експертизу.

Вільні та умовно-вільні зразки почерку повинна надати особа, яка підлягає ідентифікації.

Об'єктивний і обґрунтований висновок безпосередньо залежить від кількості та якості наданого замовником порівняльного матеріалу.

Необхідність надання у розпорядження експерта – почеркознавця експериментальних зразків почерку, підписів зумовлена тим, що за їх допомогою, якщо вони відібрані з урахуванням усіх вимог, можна провести додаткову перевірку достовірності вільних зразків, а в окремих випадках і провести експертне дослідження за відсутності вільних зразків у разі неможливості їх отримання.

У криміналістичній літературі деякі автори підрозділяють експериментальні зразки в залежності від умов їх виконання, на:

- звичайні, для отримання яких не створюються спеціальні умови;
- спеціальні, отримання яких відбувається в умовах, максимально наближених до умов виконання спірного рукопису.

Достовірність і доброякісність експериментальних зразків можлива за умови, коли слідчий (суддя) особисто керує процесом відібрання експериментального порівняльного матеріалу.

У складних випадках для надання консультацій за методикою відбору експериментальних зразків або для безпосередньої участі у цій судовій дії може бути залучений спеціаліст-почеркознавець [2].

Експериментальні зразки почерку, в тому числі підписного, можна відібрати у вигляді та кількості, необхідних для проведення експертизи.

За наявності експериментальних зразків почерку експерт має у розпорядженні рукописи, що зіставляються за змістом і умовами виконання та за станом пишучого. Із умов, які можна відтворити під час відбору експериментальних зразків, слід виключити алкогольне сп'яніння, стрес. Натомість, необхідно враховувати, що при відібранні експериментальних зразків не виключається навмисна зміна ознак свого почерку.

Для виконання експериментальних зразків необхідно створити умови, максимально наближені до тих, у яких виконувався спірний рукопис (стоячи або сидячи, при розташуванні рукопису на колінах тощо). Неприпустимо дозволяти особі списувати з досліджуваного тексту.

Експериментальні зразки рекомендується відбирати неодноразово, у два етапи, з інтервалом від декількох хвилин до декількох годин або днів – в залежності від обставин справи.

Відбір експериментальних зразків почерку здійснюється під диктовку або через самостійне написання будь-якого тексту. Переписування з документа, який досліджується, неприпустиме.

Експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше ніж на 15 аркушах.

Експериментальні зразки підпису – на 10–15 аркушах по 10–15 підписів на кожному.

При потребі, експерт має право порушити перед ініціатором проведення експертизи клопотання про надання додаткових зразків (вільних, експериментальних), які забезпечили б повне та якісне проведення дослідження.

Зразки рукописів повинні відповідати таким вимогам:

- безсумнівність походження зразків почерку та підписів передбачуваного виконавця;
- писемність і мова документу;
- час виконання;
- зміст та цільове призначенню;
- матеріал письма (бланки, папір розграфлений та розлінований типографським способом, від руки тощо);
- спосіб та умови виконання документу (поза, звичність приладу, яким виконується написання, використання окулярів, якщо особа ними користується);
- стан пишучого;
- темп письма.

Водночас необхідно звернути увагу на деякі нюанси:

1. Темп виконання. Якщо певна особа навмисно уповільнює темп виконання, що дає їй можливість навмисно змінювати свій почерк, необхідно провести відбір зразків під диктовку із прискоренням темпу.

2. Зразки повинні бути різноманітними по змісту:

2.1. При відборі експериментальних зразків для дослідження цифрових записів, слід запропонувати для виконання не розрізнені цифри, наприклад, «1», «2», «3», а числа у поєднаннях, аналогічних досліджуваним записам.

2.2. При відборі експериментальних зразків для дослідження «друкованого» почерку з поля зору виконавця слід прибрати всі друковані видання, щоб уникнути копіювання букв.

У разі неможливості отримати тексти, співставні з досліджуванним за змістом, можливо включення до експериментального тексту окремих слів, букв, цифр та їх поєднань, які містяться в досліджуваному тексті.

Критерієм достатності обсягу порівняльного матеріалу вважається надання такої його кількості, за якою можливо виявити індивідуальність, варіаційність та стійкість ознак в досліджуваному об'єкті і зразках почерку (підпису) певного виконавця [3].

Як свідчать результати аналізу матеріалів цивільних, адміністративних, господарських справ та матеріалів кримінальних проваджень, упродовж останнього року, найчастішими помилками при наданні порівняльного матеріалу були: відбір зразків почерку мовою іншою ніж текст документа, який підлягає дослідженню, спосіб та умови виконання рукопису (тексту, підписів, цифрових записів) з змісту іншого, ніж зміст досліджуваних об'єктів за буквеним та цифровим складом, значним розривом у часі, стану того, хто пише, надання для порівняльного дослідження експериментальних зразків почерку/підпису не посвідчених органом, який призначив експертизу та ін.

Слід зазначити, що при вирішенні основних проблем підготовки та оформлення матеріалів для проведення судово-почеркознавчих експертиз, лише їх належна якість та кількість порівняльного матеріалу забезпечать можливість проведення повного, всебічного експертного дослідження та надання обґрунтованого і об'єктивного висновку, оскільки помилки, допущені при отриманні зразків (у т. ч. експериментальних), можуть стати причиною збільшення термінів виконання експертизи, так і привести до того, що у ході проведення дослідження експерт дійде до висновку, що вирішити поставлене питання не надається можливим.

Враховуючи зазначене, належна якість і достатня кількість – основні вимоги до порівняльного матеріалу [3].

Належна якість – співставлення їх з досліджуванним об'єктом за часом складання, темпом письма, видом, мовою, матеріалом письма, способом виконання і, при можливості, за змістом та умовам виконання.

Достатня кількість – такий їх обсяг, який забезпечив би можливість повного та всебічного співставлення всіх ознак досліджуваного почерку (підпису).

Зі свого боку, для вирішення основних проблем підготовки та оформлення порівняльного матеріалу для проведення судово-почеркознавчих експертиз спеціалістам у галузі почеркознавства необхідно проводити консультативну та методичну роботу у формі лекцій, семінарських занять із судово-слідчими органами.



**Перелік використаних джерел:**

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 / Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
2. Методичні основи організації та проведення судово-почеркознавчої експертизи у СЕУ Мін'юсту України: звіт НДР (заключний) / виконувачі : Ю. Г. Логвіна, О. Д. Добриніна, А. О. Кошеляк, О. А. Полякова ; наук. кер. Т. О. Дроздова. Одеса : Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз, 2010. 202 с.
3. Судебно-почерковедческая экспертиза / Л. Е. Ароцкер, Г. Р. Богачкина и др. ; редкол. : Е. Д. Добровольская, А. И. Манцветова, В. Ф. Орлова. Москва : Юридическая литература, 1971. 334 с.

**References:**

1. Ministry of Justice of Ukraine (1998). Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 8 zhovtnia 1998 r. № 53/5 [On the approval of the Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated October 8, 1998 № 53/5]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> [in Ukrainian].
2. Drozdova, T. O. (ed.) (2010). *Metodychni osnovy orhanizatsii ta provedennia sudovo-pocherkoznavchoi ekspertyzy u SEU Miniustu Ukrainy: zvit NDR (zakliuchnyi) [Methodological foundations of the organization and conduct of forensic handwriting examination in the SEU of the Ministry of Justice of Ukraine: the report of the National Development and Reform Commission (final)]*. Odesa: Odesa Scientific and Research Institute of Forensic Expertise, 202 p. [in Ukrainian].
3. Dobrovol'skaya, E. D., Mantsvetova, A. I., & Orlova, V. F. (eds.) (1971). *Sudebno-pocherkovedcheskaya ekspertiza [Forensic handwriting examination]*. Moscow: Yuridicheskaya literatura, 334 p. [in Russian].

